

Key words: ethnic culture, etnoconfessions, identity, structuring values.

УДК 316.612

О. А. Ташкінова

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ЯК СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Проблема розвитку особистості та формування професійних компетенцій сучасних фахівців є дуже важливою та актуальною в умовах сучасного розвитку суспільства. Професії, пов'язані із діяльністю фахівців в сфері надання соціальної допомоги населенню, пред'являють особливі вимоги до фахівця. Професійні компетенції таких фахівців пов'язані не тільки з певним рівнем професійних знань, умінь та навичок, але й з активною соціальною та життєвою позицією, соціальним інтелектом, творчістю в соціальній сфері. В статті розглядається соціально-професійна суб'єктність як компетенція фахівців із соціальної роботи. Особлива увага приділяється визначенню компонентів соціально-професійної суб'єктності фахівців із соціальної роботи.

Ключові слова: професіоналізація, соціально-професійна суб'єктність, соціальна сфера, соціально-вразливі групи населення, соціальна робота.

Становлення та розвиток соціальної роботи в сучасній Україні вимагає підвищеної уваги до процесу професіоналізації фахівців із соціальної роботи. Соціальна робота – це складний вид соціально-професійної діяльності, що потребує не тільки різноманітних знань, але й специфічних особистісних, морально-етичних якостей та практичних вмінь. Професіоналізм фахівців із соціальної роботи розглядається як високий ступінь оволодіння професією, що характеризується майстерністю, компетентністю та соціально-професійною суб'єктністю.

Соціально-професійна суб'єктність – недостатньо вивчена, але важлива категорія соціології соціальної роботи. Окремі аспекти цього питання були розглянуті в роботах таких вчених, як: В. Брушлинський, А. Деркач, М. Дьяченко, А. Леонт'єв, А. Осніцький, В. Петровський, Л. Сокурянська, О. Якуба, Я. Фаріна та ін. (проблема суб'єктності людини, соціальна суб'єктність); О. Карпенко, А. Белінської, В. Бочарової, В. Сидорова, А. Ляшенка, І. Миговича, Г. Попович, Є. Холостової та ін. (проблема формування та розвитку професійної компетентності соціального працівника).

Метою цієї статті є розгляд сутності соціально-професійної суб'єктності як спеціальної компетенції фахівців із соціальної роботи.

Поняття соціальна суб'єктність розробляється в межах таких наук, як філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Однією з основних характеристик соціальної суб'єктності виступає поняття «соціальна активність особистості». Як зазначає О. Якуба, соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, у якій виражається і реалізується рівень її соціальності, тобто глибина і повнота зв'язків особистості з соціумом, рівень перетворення особи в суб'єкта суспільних відносин. Важливими ознаками соціальної активності особистості є сильне, стале прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити,

перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи. Соціальна активність найбільш загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці та у соціальній діяльності [2].

Отже, соціологічне розуміння поняття «суб'єктність» передбачає не тільки бажання, але й вміння змінити ситуацію, що склалася, використовуючи ресурси соціуму. Формуванням суб'єктності можливе насамперед за умови активізації життєвого потенціалу особистості. Слід розрізняти суб'єктність за вектором активності (індивідуальна та соціальна). При цьому під поняттям «індивідуальна суб'єктність» розуміється спрямованість людини на вирішення своєї особистої проблеми. Під поняттям «соціальна суб'єктність» – спрямованість людини на допомогу іншим. Протилежною є пасивна, споживацька позиція – позиція сподівання на допомогу у вирішенні своєї проблеми з боку держави та суспільства, коли людина вважає, що всі навколо повинні надавати їй допомогу.

Людина в процесі свого розвитку освоює, завойовує право бути суб'єктом конкретних видів діяльності, суб'єктом відповідних відносин і т.п. Однак представляється необхідним розділяти суб'єктність як рівень розвитку людини у якості суб'єкта певних сфер діяльності. Виходячи з цього, ми можемо сформулювати поняття соціально-професійна суб'єктність.

Під соціально-професійною суб'єктністю ми розуміємо системну якість суб'єкта певної професійної діяльності, яка характеризується здатністю до соціальної та професійної активності, самостійності, відповідальності тощо; бажанням постійно розвивати свої суб'єктні властивості у процесі професіоналізації, розширюючи свої особистісні та професійні можливості. Це якісна характеристика професіоналізму особистості.

Складно структурований процес нарощування соціально-професійного суб'єктного потенціалу відбувається в процесі професіоналізації, основою якого виступають дві сторони розвитку – саморозвиток і самореалізація. В результаті формується відповідний рівень можливості дійсно реалізувати зростаючу потребу і здатність до творчого самоздійснення. Така здатність до активної дії виявляється в умовах, коли людина відчуває потребу у творчому розвитку в соціально значущій діяльності.

Специфіка соціальної роботи, як професії типу «людина-людина», передбачає наявність певних особистісних і професійних якостей у фахівця цього профілю. В умовах сучасного розвитку суспільства професія «Фахівець із соціальної роботи» є гостро затребуваною. Зараз потрібен фахівець широкого профілю, який володіє не тільки знаннями в сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення, але й основами юридичних, педагогічних, психологічних, медико-соціальних, політологічних та соціологічних знань. Фахівець із соціальної роботи повинен швидко та об'єктивно аналізувати ситуацію, встановлювати контакт з людьми, здійснювати диференційований підхід до клієнтів, управляти випадком, діяльністю соціальної служби, використовувати в соціальної роботі технології проектування, моделювання та інші.

Соціально-професійна суб'єктність соціального працівника – це функціональне утворення в структурі особистості, яке спонукає виконувати певні професійні функції на основі суб'єктної діяльності, яка задається соціально-професійними цінностями, нормами і зразками поведінки. Отже, соціально-професійна суб'єктність це високий рівень розвитку суб'єкта соціальної роботи у професійній діяльності, що передбачає активність фахівця у напрямку вирішення соціально-значущих завдань засобами професійної соціальної роботи. У результаті професіоналізації у соціального

працівника виробляється активна позиція і визначається характер власної дієвості суб'єкта у сфері професійної соціальної роботи.

Проблема полягає в наявності потреби у відпрацьованих механізмах, формах та методах підготовки соціально та професійно активних соціальних працівників, що сприятиме покращенню теорії та практики сучасної соціології соціальної роботи, її виходу на більш високий теоретико-методологічний та методичний рівень. Це дозволить запропонувати ефективні напрямки підвищення рівня соціально-професійної суб'єктності студентів спеціальності «соціальна робота», використовуючи їхній власний соціально-професійний потенціал та покращуючи педагогічні умови його розвитку.

Соціально-професійна суб'єктність пов'язана з творчим ставленням до своєї професії. Тільки соціально-активний фахівець прагне кардинально змінити навколишній соціум, здатний впливати на соціальні процеси, ефективно вирішуючи виникаючі проблеми в умовах, що змінюються, використовуючи ресурси своєї професійної діяльності.

Соціально-професійна суб'єктність соціальних працівників формується на етапі первинної професіоналізації як свідоме та активне відношення до спеціальності та проявляється в активній участі у навчальному процесі та волонтерській діяльності, на етапі вторинної професіоналізації – в активній та діяльній соціальній поведінці та у професійній діяльності, що здійснюється цілеспрямовано та інноваційно, виходячи зі свідомо поставленої мети та бажання допомогти іншим. Суб'єкт соціальної роботи – це діяльна, активна особистість, «носіє соціально-професійного руху».

Нарощування соціально-професійної суб'єктності відбувається за умови розвитку усіх професійних здібностей і можливостей, властивих людині в силу формування відповідних психологічних новоутворень, зростання самосвідомості, саморозуміння, самовизначення, у тому числі і у межах професії «соціальна робота». Найбільш інтенсивним цей процес є на стадії первинної професіоналізації під час професійної підготовки.

Унікальність феномену процесу формування соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців із соціальної роботи в тому, що цей процес – результат їх власного вибору та бажання якісно виконувати свою роботу.

Саме вища освіта виступає основним полем формування соціально-професійної суб'єктності фахівців із соціальної роботи завдяки розвитку, професійному визначенню і закріпленню соціальних і професійних правил і норм, ролей і статусів у майбутніх фахівців, зведення їх до системи, здатної діяти в інтересах задоволення певних суспільних і соціальних потреб. Функції студента як суб'єкта професійної діяльності [1]:

- саморозуміння (рефлексивне мислення суб'єкта, створення особистісного змісту),
- самореалізація (виявлення, розкриття та реалізація своїх сутнісних сил), самоствердження (усвідомлення себе та ставлення до себе через пред'явлення свого «конкретного Я» іншим людям, для яких воно постає як об'єкт),
- саморозвиток (самотворення людини, що забезпечує неповторність і відкритість його індивідуальності),
- самооцінювання (співставлення потенціалу, стратегії, процесу і результату своєї й інших навчально-професійної діяльності).

Суб'єктна позиція студента забезпечує цілісність процесу його професійно-особистісного становлення через зростання самоорганізації, самоствердження, самореалізації [1].

Отже, можемо виділити основні складові соціально-професійної суб'єктності фахівців із соціальної роботи:

- здатність до активної соціальної дії, ефективної інтеракції та соціальної взаємодії;
- усвідомлення свого місця в суспільстві як особистості та як професіонала;
- усвідомлення персональної відповідальності за процеси, що відбуваються в суспільстві, самостійність, автономність при прийнятті рішень;
- орієнтації на інтереси не лише вузької соціальної групи, але й більш широких спільнот, суспільства в цілому, людства;
- наявність внутрішньої мотивації, здатність до ціле покладання, усвідомленість дій;
- прагнення і здібності до ініціативної, критичної і інноваційної рефлексії та прогнозування результатів власної поведінки, діяльності і відносин;
- прагнення до самовдосконалення, спрямованість на постійній професійний та особистісний розвиток, підвищення рівня освіченості.

На основі визначених складових соціально-професійної суб'єктності, автором були розроблені критерії та показники, а також шкала визначення рівня соціально-професійної суб'єктності залежно від етапу професіоналізації, на якому знаходиться особистість:

первинна професіоналізація – формування базису професійної компетентності та соціально-професійної суб'єктності в процесі навчання;

вторинна професіоналізація – активна професійна діяльність в соціальних службах та організаціях.

Перший етап апробації методики було реалізовано в ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». У дослідженні прийняли участь студенти спеціальності «Соціальна робота» (80 осіб). Метод дослідження – напівформалізоване інтерв'ю. Метою цього дослідження було виявити відношення майбутніх соціальних працівників до проблеми формування соціально-професійної суб'єктності у процесі навчання. На другому етапі планується проведення соціологічного дослідження щодо виявлення рівня сформованості соціально-професійної суб'єктності у студентів спеціальності «соціальна робота» відповідно до запропонованих критеріїв та показників.

Так, респондентам було запропоновано оцінити по п'ятибальній шкалі ступінь значущості складових соціально-професійної суб'єктності для ефективної діяльності професійного соціального працівника. Були отримані наступні результати (min = 1,0 б.; max = 5,0 б.). Студенти першого курсу найбільш значущими назвали наступні складові: професійна відповідальність (4,9 б.) та професійна свідомість (у тому числі свідомий вибір професії) (4,8 б.). Найбільш неважливими респонденти вважають творчість та інноваційність у професії (3,7 б.) та здатність до ефективної взаємодії (4,0 б.).

Студенти другого курсу вважають найбільш значущими професійну відповідальність (5,0 б.) та бажання допомагати іншим (4,9 б.). Не важливими вони вважають творчість у професії (3,7 б.) та розуміння свого місця в житті (4,0 б.).

Студенти третього курсу вважають, що найбільше значення для ефективної професійної діяльності мають наступні якості соціального працівника: професійна відповідальність (4,9 б.) та бажання допомагати іншим (4,6 б.). Не важливими вважають – професійну та соціальну активність (по 3,6 б.).

Студенти четвертого курсу найвищі бали поставили щодо наступних якостей: самовдосконалення, отримання нових знань, професійних умінь (5,0 б.) та професійна активність (4,5 б.). Найнижчий бал – свідомий вибір професії (2,5 б.).

Отже, соціальна активність є найбільш важливою для студентів першого курсу. Проте студенти старших курсів більш орієнтовані на професійне самовдосконалення та підвищення свого професійного рівня завдяки отриманню додаткових знань та умінь. Цікаво, що творчість та інноваційність у професії є не важливими для студентів першого та другого курсів. При цьому, студенти більш старших курсів розуміють, що творчий підхід необхідний у соціальній роботі, тому що дозволяє розширити межі професіоналізму особистості соціального працівника та реформувати систему соціальних послуг в цілому. Творчість та ініціативність дозволить майбутньому фахівцю із соціальної роботи бути суб'єктом соціальної взаємодії з клієнтом. Саме це відповідає сучасним дослідженням у теорії соціальної роботи, пов'язаним з проблемою наснаження (імпаурмента) клієнтів соціальних служб. Тільки творча, активна, не стереотипна особистість може зацікавити та «зарядити» клієнта своєю життєвою силою та наснагою. Це дозволить соціальному працівнику бути не просто «рядовим» співробітником, який виконує не цікаву та рутину роботу, а бути яркою, не схожою на інших особистістю, здатною надати допомогу клієнту не тільки у вирішенні його складної життєвої ситуації, але й у особистісному розвитку та самоактуалізації.

Далі студентам було запропоновано оцінити рівень сформованості у них цих якостей. Так, студенти першого курсу вважають, що найбільше їм притаманні наступні якості – бажання допомагати іншим (4,1 б.) та професійна самосвідомість (4,1 б.). Найменше – професійна активність (2,6 б.) та соціальна активність (3,2 б.). Студентам другого курсу найбільш притаманні соціальна активність (3,9 б.) та бажання допомагати іншим (3,6 б.). Найменше – творчість (3,0 б.) та самостійність (3,4 б.). Студенти третього курсу визнали, що у них присутнє бажання допомагати іншим (4,4 б.) та свідомість дій (4,3 б.). Найменше для них характерна соціальна та професійна активність (по 3,3 б.). Студенти четвертого курсу вважають, що у них найбільше розвинута самостійність (4,0 б.) та професійна активність (3,5 б.). Найменше – професійна самосвідомість (2,0 б.).

Так, на запитання, щодо чинників, які детермінують успішність формування професіоналізму, отримали наступні відповіді. Студенти першого курсу вважають, що успішність формування професіоналізму залежить від особистих моральних якостей людини, таких як бажання допомагати іншим (63%), емпатія, співчуття (35%) та інших і як висновок – бажання працювати по спеціальності; від особистої активності людини (16%), наявності відповідального ставлення до професії та процесу навчання (19%) тощо. Також важливе значення має організація процесу навчання (19%) та викладання дисциплін (19%).

Студенти другого курсу на перше місце поставили рівень викладання та якість навчання у вищому навчальному закладі (43%). Також студенти визнають, що успішність професіоналізації залежить і від бажання студентів засвоювати знання (14%), від спрямованості до саморозвитку та вдосконалення (29%), від наявності у особистості якостей, які притаманні професії «соціальна робота» (29%).

Студенти третього курсу вважають, що рівень професіоналізму залежить від бажання людини допомагати іншим (56%). Крім того, важливого значення набувають особисті якості людини, такі як самостійність (33%) та відповідальність (33%). Особливе значення має самостійне засвоєння додаткових знань з професії (22%). Також важливими є організація освітнього процесу (11%) та якісна практика (11%).

Студенти четвертого курсу вважають, що успішність процесу професіоналізації залежить в рівній мірі і від об'єктивних чинників, і від особистих якостей студентів. Особливе значення має наявність бажання у подальшому працювати за професією. Це, як вважають студенти, є гарною мотивацією для професійного розвитку та

самовдосконалення.

Наступне запитання стосувалося того, чи впливає процес навчання у вищому навчальному закладі на формування складових соціально-професійної суб'єктності у майбутніх соціальних працівників. Так, 94% студентів першого курсу, 86% – другого, 89% – третього, 90% – четвертого відповіли, що «так». Студенти вважають, що для освоєння професії «соціальна робота» важливого значення набуває організація та проведення практики (ознайомчої, виробничої, педагогічної, науково-дослідної), участь у різноманітних заходах соціальної спрямованості, рівень професіоналізму викладачів, методи контролю засвоєних знань та умінь, науково-дослідна робота студентів тощо. Крім того, студенти зазначали, що слід також враховувати і особисті якості самих студентів, наявність у них бажання отримувати знання, самовдосконалюватися, підвищувати рівень своєї освіти та професіоналізму.

Таким чином, ефективність діяльності фахівців із соціальної роботи залежить від багатьох чинників, але важливого значення набуває: по-перше, свідомий вибір майбутньої професії та психологічна готовність до виконання професійних обов'язків; по-друге, якісні та актуальні професійні знання та вміння, а також бажання постійно самовдосконалюватися; по-третє, активна життєва, соціальна та професійна позиція.

Соціально-професійну суб'єктність слід розглядати як спеціальну компетенцію, яка відповідає вимогам часу та дозволяє фахівцям якісно виконувати свої професійні обов'язки. Успішність формування соціально-професійної суб'єктності залежить від гармонійного поєднання об'єктивних умов та суб'єктивних чинників. Особливого значення набуває саморегуляція особистості студента, активність та свідомість навчальної та професійної діяльності, вмотивованість поведінки та зацікавленість у професії. Все це можливо сформувати в умовах спеціально організованого простору вищого навчального закладу. Саме це сприятиме більш якісній професіоналізації особистості соціального працівника, та як наслідок, більш ефективному вирішенню соціальних проблем сучасного українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Кондратюк С. М. Суб'єктна активність студентів в умовах навчально-професійної діяльності/ С. М. Кондратюк //Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доп. II Міжнар. науково-практич. конф., м. Хмельницький, 15 листоп. 2012 р. – Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2012. – 300 с.; Kondratiuk S. M. Subiektna aktyvnist studentiv v umovakh navchalno-profesiinoi diialnosti / S. M. Kondratiuk // Aktualni problemy pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery : tezy dop. II Mizhnar. naukovo-praktych. konf., m. Khmelnytskyi, 15 lystop. 2012 r. – Khmelnytskyi : KhIST Universytetu «Ukraina», 2012. – 300 s.

2. Якуба Е. А. Социология / Е. А. Якуба. – Харків : Константа, 1996. – 192 с.; Yakuba E. A. Sotsyolohyia / E. A. Yakuba. – Kharkiv : Konstanta, 1996. □ 192 s.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2017

O. Tashkinova

THE FORMATION OF SOCIO-PROFESSIONAL SUBJECTIVITY AS A SPECIAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK

The emergence of social work in modern Ukraine requires increased attention to the process of professionalization of specialists in social work. Social work is a complex form of social and professional activity, which requires not only a variety of knowledge, but also specific personality, moral and ethical qualities and practical skills. The professionalism of

specialists in social work is regarded as a high degree of mastering a profession characterized by skills, competence and socio-professional subjectivity. Socio-professional subjectivity is not sufficiently studied, but it is an important category of sociology of social work.

Man in the process of development develops, conquers the position of being the subject of specific activities, subject of relationship. However, it seems necessary to separate subjectivity as a certain level of development of a person as a subject of certain spheres of activity. Proceeding from this, we can formulate the notion of socio-professional subjectivity.

Under socio-professional subjectivity it is necessary to understand the systemic quality of the subject of professional activity, which is characterized by the ability to special social and professional activity, autonomy, responsibility, ability to create, transform, expedient to act, etc., to constantly develop their subject properties in the process of professionalization, expanding their personal and professional capabilities. This is a qualitative characteristic of professionalism of the individual.

The specifics of social work, as a profession, implies the presence of certain personal and professional qualities in a specialist in this profile. Socio-professional subjectivity of a social worker is a functional entity in the structure of the individual, which prompts certain professional functions to be performed on the basis of subject activity, which is set by socio-professional values, norms and patterns of behaviour. Consequently, socio-professional subjectivity is a high level of development of the subject of social work in professional activities, which involves the activity of a specialist in the direction of solving socially significant tasks by means of professional social work. As a result of professionalization, a social worker takes an active position and determines the nature of his own effectiveness of the subject in the field of professional social work.

It is the higher education that serves as the main field of formation of social and professional subjectivity of specialists in social work through the development, professional determination and consolidation of social and professional rules and norms, roles and statuses of future specialists, bringing them to a system capable of acting in the interests of satisfying certain social And social needs.

Key words: *professionalization, social, socially vulnerable groups, social work, socio-professional subjectivity.*